

TOIMINTATUTKIJAN SAAPPAISSA

”Sosiaalietieteillä, kuten tieteillä yleensä, on aina ymmärretty olevan jonkinlainen intellektuaalinen vastuu tai rooli yhteiskunnan kehityksestä.” Näin aloittaa Arja Kuula väitöskirjansa, jonka perimmäinen kysymys koskee tutkimuksen luonnetta ja tehtävää sekä sitä tapaa, miten tämä tehtävä tulisi suorittaa. Tätä kysymystä akateemisen tutkimuksen perustehtävästä tutkija haastaa käytäntöjen muuttamiseen sitoutuneen toimintatutkimuksen näkökulmasta.

Erlaisia toimintatutkimuksia on raportoitu runsaasti. Toimintatutkimuksen tieteenfilosofisesta, teoreettisesta tai metodisesta puolesta on myös kirjoitettu verrattain paljon. Kuulan tutkimus tuo toimintatutkimuksen perinteeseen tuoreen, uniikin näkökulman. Hän kysyy, miten toimintatutkimuksen asiantuntijat, tutkijat, itse kokevat ja näkevät työnsä ja sen piirteet. Kysymys on siis toimintatutkimuksen sisältä nousevasta itsemäärittelystä ja -ymmärryksestä. Tämän erityisen lisäarvon, jonka tutkimus tuo, olisi kernaasti suonut tulevan kirkkaammin esille. Saattaa olla niin, että tutkimusprosessin aikana tutkija uppoutuu tutkimusasetelmaan siten, että asetelman innovatiivisuus unohtuu tai sitä ei vain huomaa.

Tutkimuksen taustalla ovat Kuulan omat kokemukset toimintatutkijan roolin ristiriitaisesta luonteesta. Hän kertoo kääntäneensä omat ongelmansa

tutkimusasetelmaksi. Kuula avaa omaa tutkijan positiotaan aluksi hyvin niukasti, joskin palaa siihen epiloginkaltaisessa kirjoituksessaan. Teosta lukiessa ja sen juonen kehkeytymistä seurattessa olisi kuitenkin toivonut näiden tutkimusasetelmaan, aineiston hankintaan ja tulkitoihin vaikuttavien seikkojen avaamista aiemmin teoksen kronologisessa järjestyksessä.

Aineistona ovat toimintatutkimuksen metoditekstit ja toimintatutkijoiden tutkijalle kirjoittamat kirjeet. Kuula soveltaa retoriikan teoriaa, kertomus- ja odotusanalyysiä. Kysymys on siitä, millaista argumentaatiota tutkimukseen osallistuvat käyttävät kirjeissään ja millaisia juonellisia kuvioita kirjeiden tarinoissa on. Lisäksi kiinnostus kohdistuu kirjeaineistossa ilmenevien ilmaisujen sisältämiin kulttuurisiin odotuksiin. Kuula paikantaa tutkimuksensa tieteen tutkimukseen ja otteensa tieteen sosiologian konstruktionistiseen suuntaukseen. Konstruktionistisen idean mukaan hän on myös itse mukana prosessissa, jossa toimintatutkimusta koskevat käsitykset ja määritykset rakentuvat. Tähän ajatukseen perustuu myös aineiston hankinnassa käytetty hieman yllättävä ratkaisu.

Kuula lähestyy potentiaaleja informanteja kirjeellä ja pyytää heitä kirjoittamaan kokemuksistaan toimintatutkijana. Tämän lisäksi Kuula lähettää tutkimuk-

seensa osallistuville tutkijoille tekemänsä seminaaripaperin, jossa tutkimustehtävän kuvauksen lisäksi hän pohtii toimintatutkimuksen luonnetta ja kriittisiä kohtia. Tutkimuksen alkuvaiheessa kirjoitetussa seminaaripaperissa näyttäytyvät elementit ja jopa johtopäätösluonteiset asiat ovat löydettävissä tutkimuksen empiirisen aineiston analyysistä. Näistä yksi parhaimmista on tutkijan valtaoptioiden käyttäminen, jota tarkastellaan luvussa ”Tasapainoilu kenttätöiden vaikeuksissa”. Lieneekö tässä kysymys analyysivaiheesta tapahtuneesta ”hypoteesin iloisesta jälleen näkemisestä”? Tutkimustehtävänsä kuvatessaan Kuula kertoo kuitenkin haluavansa löytää toimintatutkimuksen itsemäärittelyn elementit. Tällöin ei voine välttyä kysymykseltä, missä määrin kyseiset elementit oli paikannettu jo ennen empiirisen kirjeaineiston keräämistä.

Kyseisen ”seminaaripaperi-intervention” vaikutusta aineiston laatuun tai muihin ominaisuuksiin Kuula kuitenkin pohtii suhteellisen vähän. Hän ei arvioi esimerkiksi sitä, millaista aineisto olisi ollut, jos paperia ei olisi käytetty. Hän perustelee seminaaripaperin lähettämistä sillä, että se tarjoaa informanteille alustavia käsittekarttoja, vaikka korostaakin, että jokainen luo omat tulkintansa omalla, haluamallaan tavalla. Hän rinnastaa seminaaripaperilla tuotetun ai-

neiston tutkijan haastattelutilanteessa tuottamaan materiaaliin. Rinnastus tuntuu nopealta, sillä haastattelun luonne on yhteydessä siihen, millainen rooli haastattelevalla tutkijalla on. Kuulan rinnastus toiminee voimakkaasti vuorovaikutuksellisissa tilanteissa, joissa tutkija ja haastateltava osallistuvat keskustelun rakentamiseen. On naivia olettaa, etteivät interaktiivisuuteen perustuvat asetelmat sisältäisi kontrollia, joka vaikuttaa siihen, mitä haastateltavat sanovat tai tässä tapauksessa kirjoittavat.

Toisena aineistona ovat siis toimintatutkimuksen metoditekstit, joilla tutkija tarkoittaa tieteen julkisille areenoille tarkoitettuja puheenvuoroja, jotka osin myös palvelevat tienä tiedeyhteisön jäsenyyteen. Niillä on myös merkittävä tehtävä tutkimuksellisten koulukuntien itsemäärittelyssä ja erottautumisessa. Aineistona käytettyjen metoditekstien rajaaminen on varmasti ollut vaikea tehtävä: mitä ottaa mukaan, mitä jättää tarkastelun ulkopuolelle. Kirjallisuuden tutustumisen perusteella Kuula valitsee aineistonsa kaksi toimintatutkimuksen lähestymistapaa: kriittisen kasvatustieteen ja kommunikatiivisen toimintatutkimuksen – ainoat, joista hänen mukaansa voidaan puhua koulukuntina. Toisaalta toimintatutkimusta luonnehditaan lähinnä erityiseksi tavaksi hahmottaa tutkimuksen ja tutkittavan todellisuuden välinen suhde. Toimintatutkimukseen voi siis suhtautua monella eri tavalla ja sen voi ymmärtää monin eri tavoin.

Motivaatio käyttää metoditekstejä aineistona nousee niiden keskeisestä merkityksestä tutkimuksen itseymmärryksen muo-

dostamisessa. Kuulan alkuperäinen ajatus oli käyttää vain kirjeaineistoa, mutta havainnot metodikirjallisuuden kiertymisestä aineiston sisälle johtivat myös niiden hyödyntämiseen materiaalina. Kirjeissä oli useita viittauksia metoditeksteihin, mikä toisaalta on luonteenomaista tutkijan jäsentäessä ajatuksiaan; tutkimukseen kuuluu olennaisena osana keskustelu ”virallisen kirjallisuuden” kanssa. Toisaalta hänen lähettämänsä seminaaripaperi *toi* metoditekstit keskustelemaan ja kontekstualisoimaan aineistoa. Metoditekstien tehtävä ei ollut toimia vertailuaineistona vaan lähinnä keskustelukumppanina kirjeaineistolle. Kuula toteaaakin, että metodologisten tekstien ja toisaalta omakohtaisista tutkimuskokemuksista kertovan kirjeen tuottamishdot, kontekstit ja yleisö ovat erilaisia. Kuitenkin ne kertovat samasta asiasta toisiaan täydentäen.

Kuula kehystää oman kertomuksensa toimintatutkimuksesta omaperäisellä tavalla. Hän kertoo kolme erilaista versiota toimintatutkimuksen alkupe räiskertomuksesta. Tässä analyysissä toimintatutkimuksen, action researchin, keksijä Kurt Lewin saa erilaisia hahmoja. Kuula esittää hänet epäilyttävän oppi-isän, väärintulkitun oppi-isän ja toimintatutkimuksen pioneerin muodossa. Yhteistä näille erilaisille tulkinnoille on Lewinin suuntaukseen sisältyvän tutkijan auktoriteetin kieltäminen. Tämä kriittinen kysymys tutkijan roolista käytäntöjen muutokseen pyrkivässä otteessa on Kuulan tutkimuksen kantava voima.

Kuula analysoi aineistoaan kirjan viidessä pääluvussa, jotka kaikki kiertyvät vahvasti toi-

mintatutkijan roolista ja positiosta lähteviin kysymyksiin, ristiriitoihin ja jännitteisiin. Analyysi toimintatutkijan ristipaineista muutokseen velvoittavuuden, perinteisen akateemisen tutkimuksen ja ”kentän” odotusten ja mielikuvien välillä on hyvin vakuuttava ja syväluotava. Aineisto vaikuttaa rikkaalta ja analyysissä pulpahtelee runsaasti erilaisia teemoja, jotka kaikki eivät kuitenkaan nouse kirkkaasti esille. Yksi tällainen tärkeä ”piiloon jäänyt” teema on toimintatutkimuksen prosessinomaisuus. Toimintatutkimusta usein luonnehditaan prosessimaisilla käsitteillä ja korostetaan sen tilanne-ehtoisuutta, syklistä tai spiraalisuutta. Olisi ollut mielenkiintoista lukea tarkemmin toimintatutkijan roolin ja prosessimaisen työotteen jännitteistä. On harmillista, ettei Kuula käyttänyt esim. Edgar H. Scheinin prosessikon-sultaatiota käsitteleviä alkuperäisteoksia.

Toimintatutkimukseen sisältyy pyrkimys muutokseen, jota tutkimus- ja kehittämistoiminnalla tavoitellaan. Kysymys muutoksesta ja sen luonteesta on lähestymistavan kannalta olennainen. Kuula pohtii muutoksen välttämättömyyttä lähinnä pelaamalla toimintatutkimuksen ja ns. normaalin akateemisen tutkimuksen tehtäviä. Tutkimuksessa ei kuitenkaan problematisoida muutoksen perusluonnetta, vaan se implisiittisesti käsitteään positiivisessa merkityksessä edistykseksi. Tutkimuksessa muutoksen ja kehityksen suhde vaikuttaa mutkattomalta. Tärkeät teemat muutoksen edellytyksistä, onnistumisesta tai epäonnistumisesta, jotka eivät ole kehittämishankkeissa totaalisia, sirottuvat aineiston analyysin eri

puolille. Ongelmana tällöin on huomionarvoisten asioiden hukuminen. Tutkimuksen monipolvisen aineiston tuottamien merkityksien ja teemojen jäsentäminen tutkimusraportiksi lukijoille ei ole ollut helppo tehtävä.

Luettuani teoksen jäin pohtimaan sen kirjallista sävyä. Mietin, heijastuvatko kirjeiden kirjoittajien kokemukset akateemisen tutkimuksen vaatimuksista Kuulan tekstin ”yliakateemisudessa”, joka näyttäytyy muun

muassa monien ns. sivistys-sanojen viljelemisenä. Toisaalta kirjeaineisto tuo tekstiin tarpeellista elämänmakuisuutta. Tutkimuksen tärkein tavoite – avata tutkijoiden näkemysten ja kokemusten kautta toimintatutkimuksen käytäntöjä – onnistuu erittäin mielenkiintoisella tavalla. Tutkimuksessa on rohkeita menetelmällisiä valintoja ja siitä aistii Arja Kuulan aineiston kanssa käymää pohtivaa keskustelua. Tekstin ajoittaisesta raskaslukaisuudesta huolimatta

siitä välittyy viehättävästi tutkijan aito ja omakohtainen suhde tutkimusaiheeseensa.

RIITTA SEPPÄNEN-JÄRVELÄ

ARJA KUULA
TOIMINTATUTKIMUS
KENTTÄTYÖTÄ JA MUUTOS-
PYRKIMYKSIÄ
TAMPERE: VASTAPAINO,
2000
240 s.